

Ivana Jukić – Josip Kasalo

KRALJEVINSKA PRAVA, KRALJEVINSKA ELITA: PRIMJER PROTONOTARA JURJA PLEMIĆA (1690.-1713.)

Ivana Jukić
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Josip Kasalo
Lazine 29, Mlini

UDK 929Plemić, J.
94(497.5)"16/17"(092)
316.344.42(497.5)"1690/1713"

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 31.3.2015.
Prihvaćeno: 14.12.2016.
DOI: <http://doi.org/10.21857/mjrl3uwp29>

Autori u radu analiziraju društveno-političke prilike unutar Hrvatskoga Kraljevstva kroz prizmu političke moći i utjecaja protonotara Jurja Plemića u razdoblju od 1690. do 1713. godine, odnosno u razdoblju kada je Juraj Plemić obavljao funkciju kraljevinskoga protonotara. Ističući ovlasti protonotarske funkcije kao i utjecaj osobe koja je obnašala ovu funkciju, autori postavljaju tezu da je protonotar Juraj Plemić bio ključna politička osoba unutar hrvatskoga staleškog svijeta na prijelazu sa 17. na 18. stoljeće i uvelike utjecao na neke od najznačajnijih staleških odluka nastalih unutar institucije Hrvatskoga sabora u navedenom razdoblju.

Ključne riječi: kraljevinska prava, politička elita, Hrvatski sabor, protonotar, Juraj Plemić

Uvodna razmatranja

Generalno gledano, historiografska analiza hrvatskih staleških institucija/službi od 16. do 18. stoljeća "stala" je na njihovu popisu i opisu ovlasti. Suvremeni historiografski osvrt na osobe koje su stvarale institucije, inicirale i prihvaćale zakone, sudile, prikupljale poreze, vodile zapisnike itd. te tako kreirale dinamiku društveno-političke svakodnevice hrvatskoga ranonovovjekovlja rijetko ispunjavaju historiografske retke.¹ U literaturi i popularnim internetskim tražilicama još se i može doći do

¹ Još uvijek nezaobilazna djela u upoznavanju s hrvatskim staleškim institucijama su: Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 2 sv., Zagreb 1975.; Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb 1985.; *Pravni leksikon*, ur. Vladimir Pezo, Zagreb 2007. Odmak od navedenoga u glavnom tekstu: Zlatko Herkov, *O rukopisu "Notitiae de praecipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae"*, Poseban otisak iz Rada 405 JAZU – Knjiga 22,

“popisa” imena hrvatskih banova i zagrebačkih biskupa. No, želite li saznati samo ime i prezime podbana, protonotara, kraljevinskoga blagajnika ili podžupana iz recimo, 17. stoljeća, morate posegnuti za izvorima i rekonstruirati “popis”.² Kada se, pak, na istraživačkom početku upustite u rekonstrukciju “popisa” i pratite navedene funkcije kao i osobe koje su obnašale te funkcije – a koje su tradicionalno obavljali pripadnici hrvatskoga nižeg i srednjeg plemstva – u tekstu višesveščanih objavljenih *Zaključaka Hrvatskoga sabora* jasno se otkriva postojanje karijerističkih obrazaca unutar Hrvatskoga sabora i umreženost tih osoba na dnevno-političkoj razini.³

Izgradnja saborske karijere plemića iz staleške strukture nižega i srednjega plemstva tijekom 17. stoljeća imala je ustaljeni obrazac; bilo je važno postati plemićki sudac, podsudac ili podžupan, što su bile svojevrsne karijerističke “odskočne daske”.⁴ Također, saborska “službenička radna mjesta” bila su ograničena uzmemo li u obzir da je Hrvatsko Kraljevstvo pod svojim izravnim nadzorom imalo svega tri županije: Varaždinsku, Križevačku i Zagrebačku. Prve dvije imale su dva podžupana, a Zagrebačka tri.⁵ Pet do sedam utjecajnijih “radnih mjesta” na ukupnu saborsku stalešku populaciju može sugerirati koliko je do toga “početnoga” položaja bilo teško doći te da je konkurencija bila značajna.⁶ Oni koji su uspjeli, nerijetko su prvo nekoliko godina obnašali funkciju podžupana, a zatim su postajali zamjenici protonotara, protonotari ili podbanovi ili blagajnici Kraljevstva, što su bili karijeristički maksimumi kada govorimo o saborskim funkcijama dostupnim pripadnicima nižega i srednjega plemstva.

Ovaj rad stoga posredstvom ovoga “karijerističkoga obrasca” predlaže interpretativni okvir i tezu da su pojedinci koji su obavljali službe poput podbana, protonotara ili podžupana predstavljali kraljevinsku elitu, snažnu lobističku strukturu unutar Hrvatskoga sabora koja je kreirala kraljevinske zakone. Ako je Bečki dvor ili monarhijska elita željela biti u poziciji ostvarivati interese unutar Hrvatskoga Kraljevstva, morala se umrežiti i imati partnere u vladanju upravo unutar upravljačke

Zagreb 1984.; Ivana Horbec, *Razvoj uprave i javnih službi Banske Hrvatske u vrijeme vladavine Marije Terezije*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2009., str. 226-261; Nataša Štefanec, *Država ili ne: ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj i obrani i politici*, Zagreb 2011., str. 55-139, posebno 105-114.

² Iznimka je u tom pogledu rad Zlatka Herkova koji je objavio popis podbanova, protonotara i blagajnika, no popis zahtijeva provjeru. Herkov, *O rukopisu*, str. 129-138, 147-152, 189-191.

³ *Zaključci hrvatskog sabora*, sv. 1 (1631-1693), prir. Josip Buturac et al., Zagreb 1958. (dalje: ZHS 1), sv. 2 (1693-1713), Zagreb 1958. (dalje: ZHS 2). Vidi i bilješke 31 i 32 ovoga rada.

⁴ Na to upozorava i Štefanec, *Država ili ne*, str. 114.

⁵ Beuc navodi da je i Zagrebačka županija imala dva podžupana, no iz zapisnika Hrvatske kraljevske konferencije vidljivo je da je Zagrebačka županija – barem u razdoblju između 1699. do 1706. – imala tri podžupana. Usp. Beuc, *Povijest institucija*, str. 216. i Josip Barbarić, Josip Kolanović, Andrija Lukinović, Vesna Šojat, *Hrvatske kraljevske konferencije*, sv. 1 (1689.-1716.), Zagreb 1985. (dalje: HKK 1), str. 103, 114.

⁶ Nataša Štefanec upozorila je u svojoj knjizi na podatak do kojega je u svojim istraživanjima došao V. Klaić da se broj “aktivnih” plemića u radu Hrvatskoga sabora u drugoj polovici 16. stoljeća kretao od 35 do 40, ponekad pedesetak članova. Štefanec, *Država ili ne*, str. 119. Je li takva situacija bila i u 17. stoljeću, teško je reći, no podatak može biti indikativan.

strukture nižega/srednjega plemstva. Glavna je namjera ovoga rada prikazati navedeno na primjeru saborske karijere protonotara Jurja Plemića (1690.-1713.). Njegova karijera – kao i karijere ostalih “saborskih službenika” – pokazuje da je osobni ili obiteljski politički uspon nižeg i srednjeg plemstva na kraljevinskoj razini potaknula osobna ambicija i materijalno bogatstvo, no tek se sinergijom istoga s ovlastima funkcije moglo ući u politički krug kraljevinske elite.

Moć službe protonotara: zbog čega?

Samostalan izbor kraljevinskog protonotara bilo je jedno od važnijih municipalnih prava hrvatskih staleža. Tako su ga barem oni smatrali još od 15. stoljeća, kada je ban Matko Talovac na saboru u Križevcima 1439. godine staležima dao pravo da sami biraju protonotara. Do tada je protonotara vjerojatno postavljao ban, a od tada su ga staleži unutar Sabora birali između trojice kandidata koje je ban predložio. Protonotar je uvijek bio netko iz redova nižeg plemstva, te je bio pravnički obrazovan. Dužnosti protonotara (ili prabilježnika) kao kraljevinskoga “prvoga bilježnika” bile su upravne, administrativne, ali i sudske prirode. Osim što je bio čuvar dvaju najvažnijih pečata, kraljevinskog i banskog, protonotar je posjedovao jedan od triju ključeva “škrinje privilegija”, te je tako uz bana i podbana činio “trijumvirat” zadužen za čuvanje najvažnijih kraljevinskih isprava. Nakon prestanka banske službe zbog banove smrti ili ostavke, protonotar je bio zadužen da javno uništi banski pečat. Staleži Kraljevine protonotara su prihvaćali kao svoga “urednika”, a oni iz redova nižeg plemstva kao svoga “pouzdanika”. Protonotar je i sam dolazio iz redova nižega plemstva, no kao “prvi” među njima zbog svoje funkcije bio je prihvaćen kao predvodnik nižega plemstva. To se najbolje izražavalo u slanju hrvatskih poslanika na zajednički ugarsko-hrvatski sabor. Naime, Kraljevina je slala tri poslanika (nuncija, oratora) na zajednički Sabor, jednoga iz redova velikaša u Gornji dom, te dvojicu u Donji dom koje je protonotar kao “pravni pouzdanik i savjetnik” predvodio. Delegaciju Kraljevine Hrvatske i Slavonije na zajedničkom Saboru tako su činile četiri osobe (jedan velikaš, dva niža plemića i protonotar). Njih je kao poslanike izabrao Hrvatski sabor i samo su oni mogli zajednički u ime Kraljevine prihvatiti ili odbaciti kraljeve prijedloge. Ostalo hrvatsko plemstvo koje je sudjelovalo u radu zajedničkoga Sabora činilo je to u svoje ime (zbog velikaškog statusa ili zbog važne funkcije kao što su bile banska ili biskupska). Protonotar je tako, kao pravni stručnjak Kraljevine, predvođeci hrvatske izaslanike na zajedničkom saboru pred kraljem čitao gramamine, pritužbe u ime Kraljevine.⁷

Protonotar je redovito bio uključen u rad najviših kraljevinskih institucija, od njegove djelatnosti među deputatima sredinom 17. stoljeća, zatim unutar kraljevinskih

⁷ Protonotar, “prvi pisec”, “mešter orsački”, “prvopisac”, “prvoknjižnik” i prabilježnik neki su od naziva ove kraljevinske službe. Vidi u: Mažuranić, *Prinosi* 2, str. 1179-1180. Usp.: Karlo Horvat, *Ivan Zankardi, protonotar kraljevstva hrvatskoga (Preštampano iz 160. knjige Rada JAZU)*, Zagreb 1905., str. 74; Beuc, *Povijest institucija*, str. 199-202, 205; *Pravni leksikon*, str. 1345.

Konferencija, Konzistorija, te konačno Sabora.⁸ Protonotarijat je bio u pravnim okvirima “vjerodostojno mjesto”. Nijedan saborski zapisnik nije bio ovjeren dok ga nije potpisao protonotar. Njegov potpis jamčio je vjerodostojnost kraljevinskih dokumenata. Iako protonotarska “bilježnička” djelatnost u potpisivanju kraljevinskih dokumenata može pojednostaviti zaključak da je protonotar bio samo “zapisničar” kraljevinskih odluka, protonotar svakako nije bio samo to. Budući da je često u protonotarsku službu dolazio kao istaknutiji pripadnik nižeg plemstva već obnašajući neku od kraljevinskih funkcija, kako je vidljivo na primjeru Jurja Plemića, Ivana Zakmardija, ali i ostalih,⁹ protonotar je zasigurno imao i političkog utjecaja u radu Sabora i donošenju odluka. Njegov politički utjecaj postajao je još veći uzme li se u obzir da je imao i sudbene ovlasti. Naime, najviše sudište u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji bio je Oktavalni sud (*judicia octavalia*), odnosno Banski stol (*tabula banalis*), na kojem je ban bio predsjednik i vrhovni sudac.¹⁰ Oktavalni sud bio je sastavljen od bana, podbana, protonotara, nekoliko predstavnika prelata i velikaša, te nekoliko predstavnika iz redova nižega plemstva i svećenstva. U odsutnosti bana, a to je bio čest slučaj u vrijeme banovanja Adama Batthyányja i Ivana Pálffyja, predsjedavanje banskom sudištu pripadalo je upravo protonotaru (tada Jurju Plemiću), a rjeđe podbanu koji je bana na toj funkciji mijenjao uglavnom u 16. stoljeću.¹¹ Podban, iako je bio član Oktavalnog suda i nakon bana po položaju najviši dužnosnik Kraljevine, u 17. stoljeću nije mijenjao bana u sudskoj funkciji, nego je tu funkciju obavljao protonotar. Podban je tek od 1681. godine mogao mijenjati protonotara kao suca na Oktavalnom sudu i to jedino ako je protonotar zainteresirana strana u parnici.¹² Budući da je podbanska funkcija bila spojena s funkcijama velikog župana Zagrebačke i Križevačke županije, podban je svoju sudsku funkciju vršio kao glavni sudac tih dviju

⁸ Beuc, *Povijest institucija*, str. 190-195.

⁹ Vidi bilj. 2. U prilog popularizaciji ove historiografske teme, autori u Prilogu ovoga rada donose Popis protonotara Hrvatskoga Kraljevstva od 1600. do 1756. godine.

¹⁰ Za to vrhovno sudište u Banskoj Hrvatskoj do 1723. godine je češći naziv *Oktavalni sud*, a monarhijskom reformom u sudstvu te godine, sudište se počelo nazivati *Banskim stolom*. Više u: Beuc, *Povijest institucija*, str. 204-205. Oktavalni sud, stariji naziv za vrhovne kraljevske sudove kao što su bili Banski stol u Hrvatskoj, te Kraljevski sudbeni stol u Ugarskoj, nije bio stalni sud nego se održavao dvaput godišnje osmi dan nakon određenih kršćanskih blagdana (najčešće u oktavi Epifanije i sv. Jakova apostola), te se održavao oko 40 dana. Na čelu Oktavalnoga suda u Hrvatskoj i Slavoniji bio je ban, dok je protonotar bio bilježnik, no kad nije bilo bana, onda je sudio protonotar. Reformom iz 1723. godine sudstvo je centralizirano, ukinut je Oktavalni sud te je zamijenjen Banskim stolom kao stalnim sudištem. Tom reformom je bana u odsutnosti mijenjao podban, a ne više protonotar čime je završeno protonotarovo sudovanje na banskom sudištu. Godine 1725. nova je reforma podvrgnula Banski stol Kraljevskom sudbenom stolu u Ugarskoj koji su dotada bili ravnopravna sudišta, a banske ovlasti okrnjene su kraljevim osnivanjem Zemaljskoga sudbenoga stola u Hrvatskoj te ukidanjem prava Sabora u izabiranju sudskih prisjednika. Usp. Beuc, *Povijest institucija*, str. 204-208; Horvat, *Ivan Zakmardi*, str. 75; Henry Marczali, *Hungary in the Eighteenth Century*, Cambridge 1910., str. 341; Mažuranić, *Prinosi 1*, str. 35-39; *Pravni leksikon*, str. 79, 923-924.

¹¹ Beuc, *Povijest institucija*, str. 205.

¹² Podban je vršio najvišu kraljevinsku funkciju nakon bana do 1670. godine, kada je kralj poslije magnetske urote uveo funkciju banskog namjesnika imenujući tada dvojicu banskih namjesnika, po jednoga za politička i vojna pitanja. Od tada su se funkcije podbana i banskog namjesnika “nadmetale” za utjecaj u službi zamjenika bana. Vidi u: Beuc, *Povijest institucija*, str. 209.

županija na sudištu koje se nazivalo Vicebanski (podbanski) stol.¹³ Također, protonotar je po potrebi u ime Kraljevine mogao suditi na županijskim sudovima, te rješavati građanske sporove zajedno s tamošnjim plemićkim sucima. Ako te parnice nisu spadale pod jurisdikciju banskog sudišta, protonotar je rješavao i slučajeve "sile" (*violentiae*).¹⁴ No, osim sudbenih djelatnosti na teritoriju Banske Hrvatske, protonotar je po čl. 76./1681. sabora imao pravo (i dužnost) prisustvovati oktavalnim sudovima u Požunu i morao je biti na njih pozivan.¹⁵ Prema kraljevu dekretu hrvatskim staležima iz 1681. godine navedeno je (u čl. 7.:1649. i čl. 20.:1681.) da Kraljevina može imati samo jednoga protonotara i da on nikako ne može biti stranac, odnosno netko izvan Kraljevine.¹⁶ To su kraljevinsko pravo pojedini velikaši predvođeni članovima obitelji Erdődy pokušali ukinuti tražeći na zajedničkom Ugarskom saboru 1708. godine da se u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji postavi još jedan protonotar, i to iz Ugarske.¹⁷ O zaoštrenim odnosima među hrvatskim plemstvom prikazanim na tome saboru bit će riječi i kasnije u tekstu,¹⁸ no ovaj zahtjev za promjenama jasno upućuje na to da je protonotar u Banskoj Hrvatskoj stekao značajan politički utjecaj koji nije "išao na ruku" određenim grupacijama hrvatskoga staleškog svijeta. U svakom slučaju, zakonska promjena toga staleškog prava koje su inicirali pojedini velikaši nije uspjela te godine, no u razdoblju od 1715. do 1723. godine dogodile su se značajne promjene u pogledu protonotarskih ovlasti koje je inicirao kralj. Na zajedničkom ugarsko-hrvatskom saboru 1715. smanjene su sudske ovlasti protonotara i to je bio uvod u potpuno uklanjanje protonotarskog utjecaja u sudskim poslovima najvišega kraljevinskog sudbenog tijela. To se dogodilo sudskom reformom 1723. godine kada je osnovan Banski stol, zamijenivši Oktavalni sud.¹⁹ Tako se uloga protonotara u sudskim poslovima Banskog stola nakon reforme 1723. godine ograničila na referentsku službu.²⁰ Također, godine 1715. Hrvatski sabor donio je odluku da Kraljevina treba izabrati još jednoga protonotara.²¹ Tako je velikašima uspjelo

¹³ Beuc, *Povijest institucija*, str. 214.

¹⁴ Mažuranić, *Prinosi 2*, str. 1180.

¹⁵ *Corpus Juris Hungarici seu decretum generale inclyti Regni Hungariae partiumque eidem annexarum*, sv. 2, Budim 1822. (dalje CJH 2), čl. 76.:1681., str. 60.

¹⁶ Mažuranić, *Prinosi 2*, str. 1181; riječ je zapravo o člancima 1./1649 i 7./1681 Hrvatskoga sabora koje je kralj Leopold I. sankcionirao 1681. godine zajedno s drugim člancima koje je Hrvatski sabor izglasao u razdoblju 1643.-1681., te uputio kralju na sankciju. Vidi u: ZHS 1, str. 151, 391-392. U Leopoldovu dopisu hrvatskim staležima u kojem on potvrđuje dvadeset članaka, spomenuti članci navedeni su kao 7./1649. i 20./1681. i u takvom ih obliku prenose Mažuranić i Kukuljević. Više o Leopoldovoj sankciji navedenih hrvatskih zakona u: ZHS I, str. 412, 416; Ivan Kukuljević, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. 2, Zagreb 1862., str. 86, 89.

¹⁷ Ivana Jukić, U sjeni hrvatske pragmatičke sankcije, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, sv. 26, Zagreb 2008., str. 148-149.

¹⁸ Vidi dalje u tekstu: Protonotar i svađa 1708. godine ovoga rada.

¹⁹ O promjenama sudskih ovlasti protonotara koje je donio čl. 28.:1715. zajedničkog sabora više u: Mažuranić, *Prinosi 2*, str. 1181; a o sudskoj reformi iz 1723. godine više u: Beuc, *Povijest institucija*, str. 204-208; Horvat, *Ivan Zakmardi*, str. 75; Marczali, *Hungary*, str. 341; Mažuranić, *Prinosi 1*, str. 35-39; *Pravni leksikon*, str. 79, 923-924.

²⁰ Beuc, *Povijest institucija*, str. 211.

²¹ Mažuranić, *Prinosi 2*, str. 1180.

u smanjivanju političkog utjecaja kraljevinskog protonotara, kao “prvoga” među nižim plemstvom, a time je i postupno započela suptilna i lagana marginalizacija političkoga utjecaja saborskoga nižeg plemstva, tj. njihovih predstavnika. Naposljetku, reformama iz 1723. godine velikašima je uspjelo da ih kralj počne tretirati posebno u odnosu na niže plemstvo. Naime, člankom 6 na zajedničkom saboru te godine odlučeno je da *armalisti* moraju plaćati porez od kojega su do tada bili oslobođeni.²²

Protonotar Juraj Plemić nije doživio te upravne promjene. No, početkom 18. stoljeća kada su se takvi upravno-pravni pokušaji i zahtjevi javili iz redova hrvatskoga kraljevinskog staleškog svijeta, ostali su tek na razini pokušaja. U razdoblju kada je protonotarsku službu obavljao Juraj Plemić (1690.-1713.) protonotarska je funkcija uz bansku i biskupsku predstavljala sivu eminenciju kraljevske politike. Njegov politički uspon i karijera pokazuju da je uz ovlasti koje je služba imala, karakter službe te odnos službe i društva u datom trenutku oblikovala i osoba koja je funkciju obavljala. Također, primjer karijere i djelovanja Jurja Plemića oslikava kraljevinsko društveno-političko ozračje u kojemu kraljevinsku elitu nije definirala jednostrana staleška pripadnost, već mreža pojedinaca iz različitih staleških skupina. Zoran dokaz navedenomu krije se u političkom *Dnevniku* Baltazara Patačića. Naime, opisujući kraljevinska društveno-politička događanja u 1709. godini, posebno se osvrnuo na veze i djelovanje zagrebačkoga biskupa Emerika Esterházyja, protonotara Plemića i grofa Ivana Draškovića te zapisao: ... *prava je namjera bila valjane i iskrene građane domovine, koji su se otvorenije suprotstavljali strančarskim željama biskupa i protonotara, poniziti nabacivanjem neke ljage te naposljetku ukloniti ih sa službenih zasjedanja u kaznu ili učiniti da sami od sebe s gađenjem odstupe. Novouspostavljeni su, dakle, trijumviri trebali, jedan iz pastoralne, drugi iz protonotarske službe, a grof Drašković po mnogobrojnim dobročinstvima koje je primio od staleža, radije činiti samo jedno, štititi zastupnike smirujući banovu ljutnju, negoli progoniti ih i slati pod jaram (...).*²³

Kako se Juraj Plemić našao u *trijumviratu* Kraljevstva?

Politički uspon Jurja Plemića

Biografski podaci o Jurju Plemiću oskudni su i u ovom je trenutku teško u potpunosti prikazati njegov život i djelovanje.²⁴ Ipak, skupljanjem povijesnih “fragmenata” može se stvoriti slika tko je bio, iz kojeg je “miljea” potekao te kako je izgledao profesionalni uspon jednoga ranonovovjekovnog pravника iz redova hrvatskoga plemstva u ozračju habsburškoga apsolutizma.

²² Marczali, *Hungary*, 128.

²³ Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Zapisci barona Baltazara Patačića i grofa Adama Oršića od god. 1691-1814.*, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. 10/1869, str. 225-244, ovdje str. 239.

²⁴ Juraj Plemić umro je početkom 1714. godine, no nema podataka o datumu njegova rođenja, nego samo o mjestu rođenja (Otok na Dobri). Od sve braće Jurja Plemića poznata je godina rođenja jedino najmlađeg brata, isusovca Franje Plemića, a on se rodio 1660. godine u Brdovcu. Vidi bilj. 29 ovoga rada, ali i: Klaić, *Pragmatička sankcija*, str. 70; Emilij Laszowski, *Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vriedna lica u hrvatskoj povijesti od 925. do 1925. god.*, Zagreb 1925., str. 215.

Obitelj Plemić svoje je plemstvo objavila u Saboru 22. kolovoza 1669.,²⁵ no grbovnu je povelju Mihael Plemić sa svojom braćom Ivanom, Jurjem, Mihaelom mlađim i Andrijom dobio 8. lipnja 1667. od kralja Leopolda. Naime, tada je Leopold “već plemenitom” Mihaelu Plemiću i njegovoj braći “potvrdio” plemstvo dajući im grbovnicu.²⁶ Na koji je način obitelj Plemić došla do grbovnice, nije poznato. No, budući da je obitelj i ranije imala neke sitne obiteljske posjede u Otoku na Dobri i Brdovcu, pretpostavljamo da su Plemići svoj početni politički uspon započeli zahvaljujući financijskom zaleđu zarađujući novac svojim imanjima, te tako vjerojatno kupili plemićku diplomu od Leopolda I.²⁷ Do tog zaključka vodi činjenica da je obitelj plemstvo dobila tek u generaciji Jurja Plemića i njegove braće, dok su njihovi roditelji prethodno posjedovali obiteljska imanja ali nisu imali plemstvo. Naime, jedan od braće, isusovac Franjo Plemić koji je vjerojatno bio najmlađi i koji se ne spominje u grbovnoj povelji 1667. i saborskoj objavi 1669. godine, rođen je 1660. godine u Brdovcu, dok to nije mjesto rođenja Jurja Plemića. Protonotar Juraj tek je kasnije naslijedio posjede roditelja u Brdovcu.²⁸ To bi značilo da su njegovi “neplemićki” roditelji imali posjede u Otoku na Dobri, gdje se vjerojatno Juraj i rodio, a naknadno su stekli (kupili) imanje u Brdovcu, gdje se rodio, vjerojatno najmlađi, sin Franjo.²⁹

Uzdizanje “novog”, nižeg plemstva može se objasniti ekonomskom nezavisnošću od velikaša, starog zemljoposjedničkog plemstva. Bogaćenje, a time i društveno-političko uzdizanje novog plemstva postignuto je *cum industria sua*, vlastitom poduzetnošću. Prvi “kapital” stekli su malim posjedom/ima, iz čega se razvila neka vrsta

²⁵ ZHS 1, čl. 18, str. 296. Nakon što bi mu vladar dodijelio plemstvo, plemić ga je objavljivao u Saboru i tim se činom službeno priključio ostalim pripadnicima političke “nacije”. Sabor je izglasavanjem prihvaćao, iako je pravno mogao i odbiti, nove plemiće. Obitelj Plemić objavila je svoje plemstvo u Saboru dvije godine nakon što je grbovnicu dobila od Leopolda. Pretpostavljamo da je Sabor taj čin i “uslugu” naplaćivao, jer nisu svi plemići objavljivali plemstvo u Saboru (što je svakako morala biti velika čast) nego su neki to obavljali u županijskim skupštinama, više u: Ivan Bojničić, *Popis plemića proglašeni na Saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije g. 1557.-1848.*, Zagreb 1896., str. VI-VIII.

²⁶ Grbovnica iz 1667. godine nalazi se u fondu “Obitelj Plemić” pod signaturom HR-HDA-865: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=1_4782 (posljednji put provjereno 27. ožujka 2015.). Usp.: Ivan Bojničić, *Der Adel von Kroatien und Slavonien*, Zagreb 1995., str. 148, 232.

²⁷ O trendu prodaje službi od strane vladara (a koji se može primijeniti i na prodaju plemstva) karakterističan za razdoblje apsolutističke monarhije više u: Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, London 1974., str. 28, 33-35; Bojničić, *Popis plemića*, str. IV; Marczali, *Hungary*, str. 115; Štefanec, *Država ili ne*, str. 61-79.

²⁸ Agneza Szabo, Franjo Plemić i Juraj Turković – hrvatski velikani rodnom iz Brdovca, u: *Brdovečki zbornik 2004*, sv. 3, prir. Stjepan Laljak, Zaprješić 2004., str. 40.

²⁹ Možda se Leopoldova “potvrda” plemstva “već plemenitoj” obitelji Plemić može interpretirati i kao potvrda plemstva pod novim prezimenom. Naime, Ivan Bojničić je ostavio “trag” o prošlosti te obitelji za koju kaže da je potjecala od modruške obitelji Oštiharić koja je u 15. stoljeću bila u službi Frankapana. Oštiharići su bili plemićka obitelj koja se u 17. stoljeću podijelila na ugarsku i hrvatsku granu. Ugarska grana kasnije je bila poznata pod imenom Horvat von (od) Oštiharić, dok se hrvatska grana nastavila pod novim imenom Plemić. Uzme li se taj podatak točnim, obitelj Plemić je zaista imala plemićko porijeklo i ranije, no nejasno je zašto je mijenjala obiteljsko ime naglašavajući njime svoju plemenitost. U svakom slučaju, obitelj je pod novim imenom morala dobiti grbovnicu i bez toga, kao i bez prihvaćanja u hrvatskim staleškim skupštinama, pravno nije mogla biti dio zakonitog plemstva. O Oštiharićima vidi u: Bojničić, *Der Adel*, str. 136.

kapitala koja im je otvorila puta ka utjecajnim kraljevinskim službama. Upravo te službe bile su neka vrsta dodane vrijednosti njihovom kapitalu, jer različiti saborski službenici tijekom 16. i 17. stoljeća spominju se u izvorima kao "kreditori" posrnuloga plemstva. Na ovakve trendove upozorio je Josip Adamček. Tako je sredinom 17. stoljeća nedelišćanski tridesetničar i podžupan Varaždinske županije Petar Prašinski bio kreditor mnogih velikaša koji su mu u zalog ostavljali svoja imanja, a najviše Keglevići i Rattkayi. Prašinski je tako šezdesetih godina 17. stoljeća imao u svom posjedu desetak založenih imanja. Zanimljiv je podatak da je do 1687. godine čak tridesetak plemića dugovalo veće svote Petru Prašinskom, a već 1690. godine postao je barun. Patačići su također u 16. stoljeću bili siromašni plemići, a do sredine 17. stoljeća imali su desetak posjeda.³⁰ Upravo je ova obitelj zahvaljujući kontinuiranom i višegeneracijskom ulaganju u obiteljski društveno-politički kapital ostvarila 1735. i grofovski status.³¹ Na sličan način su se uzdigle i ostale obitelji čiji se članovi često spominju unutar kraljevinskih službi, poput Gotala, Vojkovića, Oršića, Domjanića i Jelačića.³² Sinergija vlasništva posjeda, saborske službe i založničkoga vjerovništva očito je bila "unosan posao" i preduvjet jačanja statusa i utjecaja pojedinaca iz redova nižega i srednjega plemstva unutar kraljevinskoga društva. Naime, često dužnici nisu mogli vratiti dug pa su "kreditori" zadržali založena imanja i često na taj način "okrupnjivali" svoje posjede. Tako je obitelj Čikuljin 25 godina kupovala male posjede kako bi okrupnila susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo. Kao založni vjerovnik u drugoj polovici 17. stoljeća spominje se i protonotar Juraj Plemić, no zanimljivo je da se njegov proces "okrupnjivanja" događao u gradskoj sredini, na granici zagrebačkoga Kaptola i Gradeca.³³ U konačnici je materijalna dobit pojedinaca

³⁰ Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, Zagreb 1980., str. 515-516.

³¹ Stjepan Patačić je započeo karijeru funkcijom plemićkoga suca Varaždinske županije u razdoblju od 1602. do 1608. godine. Nakon toga je godinu dana (1609.-1610.) obavljao funkciju podžupana Varaždinske županije, a funkciju zamjenika protonotara obavljao je pet godina (1610.-1615.). Logičan nastavak bio je izbor Stjepana Patačića na funkciju protonotara 1615. i tu je funkciju obavljao sljedećih 10 godina, do 1625. godine. U toj je godini obavljao i funkciju kraljevinskoga blagajnika, a vrhunac Stjepanove kraljevske karijere bio je izbor na funkciju banskoga namjesnika 1626. godine. Pavao Maček, *Rod Patačića od Zajezde: rodoslovna rasprava*, Zagreb 2004., str. 99-100.

³² Prateći *Zaključke hrvatskog sabora i Hrvatske kraljevske konferencije*, vidljivo je da su članovi tih obitelji obavljali utjecajne kraljevske službe "rezervirane" samo za pripadnike nižega plemstva. Također je moguće uočiti da su se različite službe nerijetko prenosile kroz par generacija, što je omogućavalo pojedinim plemićkim obiteljima jačanje političkog položaja i utjecaja unutar hrvatske kraljevske elite. Tako su, primjerice, članovi obitelji Gotal bili plemićki suci Križevačke županije, podžupani Križevačke i Zagrebačke županije, kapetani i zapovjednici banske vojske, te kanonici Zagrebačkoga kaptola. Vojkovići su također bili vojni kapetani i zagrebački podžupani, Oršići karlovački kapetani, a Domjanići i Jelačići plemićki suci i podžupani Zagrebačke i Križevačke županije, te također i kapetani. Vidi: ZHS 1, str. 583-603.

³³ Adamček, *Agrarni odnosi*, str. 515-516. U skladu s tadašnjim trendom nastanjanja plemstva u gradovima, Juraj Plemić kupio je kuću na teritoriju zagrebačkoga Kaptola. Dvorska kuća (*domus curialis*) protonotara Kraljevine, bila je smještena u kaptolskom naselju Dolec/Dolac, naslonjena na staru okruglu kulu na jugozapadnom dijelu kaptolske utvrde. Plemić je oko svoje palače kupovao zemljišta, a pogotovo nakon požara 1706. godine kada su na Dolcu izgorjele neke drvene kuće, te je time stvorio veći kompleks oko same palače. Plemićeva je palača kasnije prešla u ruke grofovske obitelji Patačić, a 1787. go-

koji su obavljali očito unosne saborske funkcije vodila k njihovom prilično snažnom utjecaju na saborske političke odluke. Paket kraljevinskih prava koji im je bio dostupan jednom kada su se našli u funkciji saborskoga službenika neupitno je bio temelj djelovanja, no osobne ambicije i interesi često su koristili ta prava i zakrilje Sabora kao izgovor ili paravan za utjecaj različitih interesnih kraljevinskih grupacija. Iz te perspektive, politička povijest hrvatskoga ranonovovjekovlja postaje vrlo zanimljiva priča u kojoj su “mađarsko-hrvatski sukobi”, “dvolični bečki centralizam” i “slabo i nemoćno hrvatsko plemstvo” marginalni pojmovi. Karijera Jurja Plemića dobar je pokazatelj navedenoga.

Juraj Plemić bio je pripadnik nove obrazovane pravničke birokracije. Gdje se Juraj Plemić pravno obrazovao, nepoznato je, no sve upućuje da je obrazovanje stekao u crkvenim krugovima.³⁴ Profesionalnu djelatnost Juraj Plemić je vjerojatno započeo u nekoj od notarskih službi, a njegov profesionalni i politički uspon započeo je na Saboru u Zagrebu 1687. godine kada je proglašen varaždinskim podžupanom te je tu funkciju vršio do otprilike 1700. godine.³⁵ Nakon 1687. godine utjecaj Jurja Plemića u političkom životu Kraljevine postajao je sve intenzivniji. Prvo je 1688. godine, pošto je umro Franjo Mihanović, sudski notar Zagrebačke i Križevačke županije, Plemić izabran na njegovo mjesto,³⁶ a osim što je bio sudski notar tih dviju županija, Plemić je bio i notar zagrebačkoga i čazmanskoga Kaptola.³⁷ Ističući se očito kao najbolji kraljevinski pravni službenik, Juraj Plemić je na Saboru u Zagrebu 1690. godine izabran za kraljevinskoga protonotara,³⁸ nakon što je bivši protonotar Stjepan Jelačić promoviran na podbansku funkciju. Plemić je nedugo nakon izbora za protonotara, već 1691. godine izabran za kraljevinskog blagajnika³⁹ te je na toj funkciji po svemu sudeći bio do kraja 1699. godine. Tako je Juraj Plemić u razdoblju od 1691. do 1699. godine istovremeno vršio funkcije varaždinskoga podžupana, te

dine prodana je na dražbi. Palača Plemić-Patačić srušena je prilikom izgradnje tržnice na Dolcu. Vidi u: Lelja Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb 1991., str. 218-219; Ivan Kampuš, Igor Karaman, *Tisućljetni Zagreb*, Zagreb 1994., str. 132.

³⁴ Ta se pretpostavka može izvući iz povezanosti obitelji Plemić s isusovačkim redom. Naime, godine 1716. udovica protonotara Plemića Katarina rođ. Bedeković donirala je Kolegijskoj knjižnici isusovačke Akademije u Zagrebu 105 Jurjevih knjiga. Također, tom je oporukom iste godine isusovačkoj Akademiji ostavljeno 9 000 forinti, te je tako zaslugom protonotara Plemića (i njegove supruge) otvorena katedra kanonskog prava na toj Akademiji. Uzmemo li u obzir da je protonotarov brat Franjo Plemić bio pripadnik isusovačkoga reda, vidljivo je da su Plemići bili izrazito povezani s isusovcima. U skladu s habsburškom dinastijskom politikom! Naposljetku, budući da Juraj Plemić i supruga Katarina nisu imali djece, nakon Jurjeve smrti, Katarina je po njegovoj oporuci prodala njihovo imanje u Brdovcu za 5 500 forinti te je taj novac donirala sjemeništu sv. Josipa u Zagrebu kojega su vodili isusovci. Vidi: Matko Rojnić, *Nacionalna i sveučilišna biblioteka*, Zagreb 1974., pretisak: Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, knjiga 1, Zagreb, 1969., bilj. 12, str. 9; Lelja Dobronić, *Zagrebačka akademija/Academia Zagrabienensis: Visokoškolski studiji u Zagrebu 1633. 1874.*, Zagreb 2004., str. 60; Szabo, Franjo Plemić, str. 43.

³⁵ Natuknica “Vice comes” u: ZHS 1, str. 695.

³⁶ ZHS 1, čl. 5, str. 508.

³⁷ ZHS 1, čl. 2, str. 521.

³⁸ Na ist. mj.

³⁹ ZHS 1, čl. 5, str. 536.

kraljevinskoga protonotara i blagajnika. Sličnu karijeru imao je i Stjepan Jelačić. Uz funkciju zagrebačkoga podžupana (1675.-1690.)⁴⁰ vršio je istovremeno od 1686.⁴¹ do 1690. godine i protonotarsku funkciju, prije negoli je napustio te funkcije i izabran podbanom. Isto pokazuje i obrazac karijera članova obitelji Patačić, napose Stjepana i Baltazara Patačića.⁴² I drugi su istaknutiji podžupani vršili istovremeno i druge važne kraljevske funkcije. Tako je, osim Stjepana Jelačića, i Ivan Zakmardi bio varaždinski podžupan (1662.-1667.)⁴³ te ujedno i protonotar Kraljevine (1644.-1667.)⁴⁴ i blagajnik u tri navrata (1640.-1649., 1655.-1662. i 1664.-1667.).⁴⁵ Ovaj primjer "umreženosti" kraljevinskih funkcija kao i osoba koje su obavljale navedene funkcije činile su jedan važan dio kraljevske elite mimo koje je bilo teško – ako uopće moguće – provesti bilo kakvu značajniju odluku centra, u ovom slučaju Bečkoga dvora. Nije stoga neobično što je u razdoblju osjetnijega pokušaja jačanja kraljevskoga autoriteta na području ugarsko-hrvatskih zemalja nakon osamdesetih godina 17. st. prva značajnija zakonska odluka na zajedničkom Ugarskom saboru o djelatnosti Hrvatskoga sabora bio čl. 66:1681., kojim je zaključeno da se potvrđuju kraljevska prava, ali se na zajedničkom Saboru trebaju prepraviti i potvrditi.⁴⁶ Razbiti mrežu lokalne kraljevske, saborske elite bio je primarni zadatak dvorske politike na području Hrvatskoga Kraljevstva od 1680. do 1720. godine, što nije bio nimalo lak zadatak. Bečki dvor je odabrao taktiku implementacije velikaške monarhijske elite u redove kraljevinskoga društva, što zorno pak dokazuje izbor banova i biskupa na prijelazu stoljeća. No, razbijanje mreže utjecaja saborske elite nije bio politički cilj samo za kralja. Često su i ugarsko-hrvatski velikaši nailazili na značajnije prepreke u ostvarivanju vlastitih interesa na području Hrvatskoga Kraljevstva zahvaljujući istoj grupaciji. Dobar primjer navedenom su interesi obitelji Erdődy početkom 18. stoljeća.⁴⁷ No, uspjeh i jednih i drugih, barem u razdoblju od 1690. do 1713., ovisio je o suradnji s protonotarom Plemićem.

Juraj Plemić kao protonotar

Društveno-politički uspon i umreženost Jurja Plemića u kraljevske staleške strukture gradila se godinama. Njegov protonotarski "mandat" trajao je 23 godine i, kao što je već navedeno u radu, mi ne iscrpljujemo istraživačke i interpretativne mogućnosti Plemićeva lika i djela. Budući da se njegov mandat kronološki

⁴⁰ Natuknica "Vice comes", u: ZHS 1, str. 695.

⁴¹ ZHS 1, čl. 1, str. 472.

⁴² Vidi bilj. 31 ovoga rada te Maček, *Rod Patačića*, str. 125-127.

⁴³ Horvat navodi da je funkciju varaždinskog podžupana Zakmardi obnašao do svoje smrti. Vidi u: Horvat, *Ivan Zakmardi*, str. 88.

⁴⁴ Posljednje saborsko zasjedanje protonotar Zakmardi je potpisao 1664. godine, te se Sabor opet održao tek 1668. godine, vidi u: ZHS 1, str. 288; No, Zakmardi je vršio protonotarsku službu, kao i sve gore navedene, do svoje smrti 1667. godine.

⁴⁵ Natuknica "Exactor", u: ZHS 1, str. 645.

⁴⁶ CJH 2, čl. 66.:1681., §. 2., str. 59.

⁴⁷ Više o tomu u poglavlju Protonotar i svađa iz 1708. godine ovoga rada.

poklopio s razdobljem intenzivnijega prodora habsburškoga apsolutizma i sve učestalijim pokušajima središnje vlasti da uvede upravno-pravne novine na ugarsko-hrvatska monarhijska područja, prikazat ćemo stav i djelovanje protonotara upravo ka tim upravno-političkim potezima Bečkoga dvora.

Općenito gledano – a vjerujemo da sličan zaključak možemo primijeniti na čitavo hrvatsko ranonovovjekovlje – djelatnost Jurja Plemića naspram političkih trendova njegova doba pokazuje da lojalnost hrvatskoga plemstva habsburškom vladaru tijekom ovoga razdoblja nije bila upitna, no olakog prihvaćanja kraljevskoga autoriteta, njegovih odluka, kao i “kraljevih ljudi” u kraljevinskoj sredini nije bilo. Djelovanje Jurja Plemića može poslužiti kao primjer navedenom. Uzmimo za primjer pismo koje je zagrebački biskup Emerik Esterházy poslao prvom dvorskom ministru Seilernu u svibnju 1712., kao “ulaznicu” za audijenciju Jurja Plemića kod navedenoga ministra u Beču. Juraj Plemić trebao je razgovarati sa Seilernom o odluci Hrvatskoga sabora o priznanju nasljedstva i habsburškoj ženskoj lozi.⁴⁸ Kako bi predstavio protonotara kao važnoga člana kraljevinskoga društva, zaslužnoga upravo za ostvarivanje interesa kraljevske kuće u kraljevinskoj sredini, biskup u pismu navodi da je velika zasluga protonotara Plemića što je Hrvatski sabor 1702. donio odluku o slanju i financiranju 1,200 kraljevinskih vojnika za talijansko bojište na početku Rata za španjolsku baštinu.⁴⁹ Nadalje, Eszterházy navodi da je Plemić zaslužan za to što su se hrvatski staleži odbili pridružiti Rákóczyjevu ustanku 1704. godine.⁵⁰ A i saborska odluka o prihvaćanju prava nasljedstva habsburške ženske loze, protonotarova je zasluga, kako navodi biskup.⁵¹ Biskupovo pismo, koliko god je bilo politički mudro i proračunato sročeno radi audijencije, utemeljeno je na stvarnim saborskim odlukama i snažno poručuje koliki je utjecaj i lobističke sposobnosti imao protonotar Plemić u kraljevinskom političkom ozračju, jer su navedene odluke – napose o ratovanju vojske izvan Kraljevstva kao i nasljedno pitanje – prilično “revolucionarne” u djelovanju hrvatskih staleža.

Zanimljivo, svega četiri godine prije toga, 1708., u jeku intenzivne svađe unutar hrvatskoga plemstva tijekom koje je iznenada umro zagrebački biskup Martin Brajković, prilikom izbora novoga zagrebačkoga biskupa, protonotar Plemić nije bio suglasan s izborom Emerika Esterházyja.⁵² Svojevrsno nepovjerenje prema monarhijskom čovjeku vidljivo je i u prilično lošem odnosu protonotara i bana Palffyja.⁵³ Što se promijenilo da je Plemić postao “povjerljiviji” prema biskupu Esterházyju? Ako se

⁴⁸ Eszterházyjevo pismo Seilernu objavljeno je u: Ivana Jukić, *Zagrebački biskup Emerik Eszterházy i čl.7./Hrvatska pragmatička sankcija iz 1712. godine*, magistarski rad, Zagreb 2005., str. 161-163.

⁴⁹ ZHS 2, str. 239-242, čl. 1.:1702, 2.:1702., 5.:1702. i 6.:1702.

⁵⁰ Franjo Rákóczy poslao je 18. siječnja 1704. hrvatskim staležima proglas u kojem ih poziva da se pridruže njegovu ustanku. Nakon što su staleži odbili “podupirati protestantizam”, ustanička vojska je provalila u Međimurje, došavši skoro pred Varaždin. Vidi u: Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska. Dio drugi. Od godine 1526.-1848.*, Zagreb 1879., str. 286-287.

⁵¹ Jukić, *Zagrebački biskup Eszterházy*, str. 111-112.

⁵² Kukuljević, *Zapisci barona Baltazara Patačića*, str. 237.

⁵³ Isto, str. 236.

uzmu u obzir interesne pozadine u kreiranju staleških partnerstava kao i teza o umreženosti saborskih službenika unutar kraljevske političke elite, onda se kroz taj obrazac mogu objasniti utjecaj i politička prilagodljivost protonotara Jurja Plemića u razdoblju od 1700. do 1712. godine. Također, provuku li se ti elementi kroz nekoliko važnih i historiografskoj javnosti u ovom kontekstu nepoznatih epizoda hrvatske prošlosti: *samoborski rudnik* → *svađa hrvatskoga plemstva 1708.* → *habsburško nasljedno pitanje*, tada se oni nameću kao ključni istraživački pravci hrvatskoga ranonovovjekovlja.

a) Protonotar i “udruženi kupci”

Prava poslovno-politička zavrzlama odvijala se u prvom desetljeću 18. stoljeća zbog pitanja vlasništva nad samoborskim rudnikom bakra. Naime, vlasnik samoborskoga vlastelinstva bila je obitelj Auersperg.⁵⁴ Auersperzi su samoborsko imanje s rudnikom naslijedili ženidbenim vezama kada je 1654. godine umrla bivša vlasnica Elizabeta Moscon, majka Ane Elizabete udane za Ivana Herbarta Auersperga. U njihovom je vlasništvu rudnik ostao sve do 1700. godine, kada ga je Teodorik Auersperg dao u zakup braći Aleksandru, Jurju i Kristoforu Erdódyju.⁵⁵ No, budući da je bakar bio najvažnija ruda merkantilističkog doba,⁵⁶ u unosan posao njegova eksploatairanja i izvoza htjeli su se uključiti i hrvatski staleži okupljeni unutar kraljevske Konferencije,⁵⁷ motivirani obranom “prava i interese Kraljevstva”. Početkom 1696. godine Wolfgang, Antun i Teodorik Auersperg javili su Konferenciji da neki štajerski plemići žele zakupiti samoborski rudnik bakra, a hrvatski su staleži reagirali i odlučili da Kraljevina uđe u taj posao preko grofa Mihaela Androke, koji je trebao s Auersperzima napraviti ugovor.⁵⁸ Staleži su htjeli da i kraljevska blagajna profitira od izvoza bakra, te su se zato odlučili da posao s bakrom vodi Androka kao velikaš iz Kraljevstva, a ne strani plemić. Uvjet je bio da ugovor o zakupu mora istaknuti da samo grof Androka do svoje smrti ima pravo na rudnike, ali ne i njegovi nasljednici.⁵⁹ Nepoznato je što se zbivalo od 1696. do 1698. godine, no tada je sklopljen ugovor između Mihaela Androke i *Društva samoborskih rudnika*. Dogovoreno je da će rudnik početi s radom 1. siječnja 1698., da će se utvrđeni troškovi nadoknaditi

⁵⁴ Obitelj Auersperg je bila poznata i Habsburzima lojalna obitelj, koja je zbog svojih zasluga od cara svojedobno dobila i češke posjede početkom 17. stoljeća. Anderson, *Lineages*, str. 307.

⁵⁵ Neven Budak, Rudnik u Rudama kraj Samobora od XV. do kraja XVII. stoljeća, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 27, Zagreb 1994., str. 89.

⁵⁶ Zrinka Blažević, *Vitezovićevo Hrvatska između stvarnosti i utopije*, Zagreb 2002., str. 82.

⁵⁷ Institucija Hrvatske kraljevske konferencije, odnosno Banske konferencije osnovana je 1685. godine u izvanrednim ratnim okolnostima te je u potpunosti preuzela saborske funkcije. Zaključke konferencija moralo je poštivati hrvatsko plemstvo, jednako kao i zaključke Sabora. Konferencija je imala samo šest članova (tri iz crkvenog, te tri iz svjetovnog staleža), a nakon 1702. godine proširena je na osamnaest članova. Tako je zapravo došlo do situacije da je vrlo mala skupina ljudi, okupljena oko kraljevinskih konferencija, činila hrvatsku političku elitu. Uzme li se u obzir da je u razdoblju od 1689. do 1701. godine održano gotovo dvostruko više konferencija negoli sabora, postaje uočljivo formiranje određene hrvatske političke oligarhije u tom razdoblju. Beuc, *Povijest institucija*, str. 195; HKK 1, str. 16, 22, 25; ZHS 1, čl. 1-3, str. 517.

⁵⁸ ZHS 2, čl. 5:1696., str. 94.

⁵⁹ ZHS 2, čl. 2, str. 98.

prodajom bakra, te da će plaćanje troškova poslovanja rudnika ravnomjerno podijeliti Sabor i Androka. Također, Sabor će isplatiti polovicu od 4 000 forinti Androkino dug Teodoru Auerspergu. Staleži su u ugovoru sebi zadržali pravo imenovanja svoga nadzornika koji je trebao nadzirati prava Kraljevine u poslovanju samoborskoga rudnika i na to su mjesto izabrali zagrebačkoga podžupana Jakova Ilijašića. Ugovor s Androkom, u ime staleža i redova, potpisao je Stjepan Čikulin.⁶⁰ Time su staleži, pozivajući se na Sabor, a djelujući operativno preko Konferencije ušli u posao koji će se kasnije pokazati interesnom sferom pojedinih članova Konferencije. Svakako jedno od zanimljivijih istraživačkih pitanja oko slučaja “samoborski rudnik” predstavlja pitanje tko je bio član *Društva samoborskih rudnika*. Zrinka Blažević spominje *Društvo* u kontekstu “merkantilističke inicijative”,⁶¹ no nije jasno tko je zapravo inicirao njegov osnutak. Je li *Društvo* bilo poduzetnički projekt Dvora, obitelji Auersperg (samostalno ili u ime Dvora?) ili hrvatskih staleža? Ovo pitanje traži dodatna istraživanja. U nedostatku informacija o tom *Društvu* može se pretpostaviti da su hrvatski staleži, odnosno pojedini članovi Konferencije u ime staleža koji su činili “udružene kupce”, krenuli samostalno u merkantilističke “vode” osnovavši poduzeće. No, ako *Društvo* jest bilo projekt Auersperga, onda je ovaj ugovor bio tripartitni: između Auersperga, Androke i staleža, a ne samo između staleža i Androke kako se čini. Budući da su s Androkom ušli “partnerski” u posao, dijeleći sve troškove ravnomjerno, pretpostavljamo da su staleži računali i na ubiranje nekog dijela prihoda, a ne samo na “zaštitu prava Kraljevine”.

Ipak, krajem 1698. Androka je htio izaći iz posla s rudnikom bakra te u ugovor postaviti nekoga drugog umjesto sebe. Je li se na to odlučio samo zbog velikih troškova i dugova prema Auerspergu ili ga je na to potaknula neka treća strana, nije poznato, no staleži su mu u prosincu odgovorili da se ugovor ne može mijenjati bez njihova pristanka.⁶² U siječnju 1699., iako je odlučeno da Androka pronađe novog zakupnika rudnika bakra, on to nije napravio do listopada kada je Konferencija odlučila da će staleži preuzeti brigu nad rudnikom pod uvjetom da Androka riješi dugove prema Teodoru Auerspergu.⁶³ Čini se da su pod tom brigom pojedini plemići unutar Konferencije podrazumijevali osobno uključivanje u posao. Prvo su se s ljubljanskim trgovcem Gabrijelom Ederom dogovorili da on pošalje svoga obrtnika,⁶⁴ te su time vjerojatno htjeli kreirati svoje kanale prodaje bakra. Zatim su početkom 1700. godine odlučili sami isplatiti dug grofu Teodoru Auerspergu u ime grofa Androke,⁶⁵ te uputili prijedlog banu da se zbog “velikih potreba” opet uspostavi Konzistorij.⁶⁶

⁶⁰ Ugovor između Društva samoborskih rudnika i Mihaela Androke vidi u: ZHS 2, str. 156-157, također o imenovanju Jakova Ilijašića u: ZHS 2, str. 152.

⁶¹ Blažević, *Vitezovićeva Hrvatska*, str. 82.

⁶² ZHS 2, čl. 1, str. 193-194.

⁶³ HKK 1, čl. 2, str. 121.

⁶⁴ HKK 1, čl. 1, str. 125-126.

⁶⁵ HKK 1, čl. 9, str. 131.

⁶⁶ HKK 1, čl. 13, str. 132; Uzak politički krug koji se formirao oko kraljevskih Konferencija još se više suzio uspostavom Konzistorija 1697. godine. Članovima Konzistorija određeni su Stjepan Čikulin, ko-

Tim postupcima staleži su utirali put svojim interesima, jer su se ubrzo Auersperg i Androka našli u sudskom sporu koji se vjerojatno vodio zbog navedenih dugova,⁶⁷ te je Auersperg na kraju odlučio samoborske rudnike prodati, što su hrvatski staleži shvatili prvenstveno kao ponudu Saboru, a tek onda ostalom hrvatskom plemstvu ili stranom plemstvu u slučaju domaće nezainteresiranosti. Članovi Konferencije su u ime staleža odlučili kupiti samoborsko vlastelinstvo i rudnik bez obzira na parnicu između Auersperga i Androke,⁶⁸ i bez obzira hoće li Sabor prihvatiti ovu odluku Konferencije. Auersperg je za samoborska dobra odredio cijenu od 100 000 forinti, a tako važan ugovor trebao se sklopiti u zagrebačkom biskupskom dvoru. Budući da je iznos bio prevelik za kraljevinsku blagajnu, odlučeno je da se novac mora posuditi, a taj su zadatak dobili protonotar Juraj Plemić i vrhovni tridesetničar kraljevine (*supremus tricesimator Regni*) Ivan Antolčić.⁶⁹ U svibnju 1700. Juraj Plemić je otišao u Beč kao izaslanik zbog pitanja nadležnosti Sabora u nekim dijelovima Vojne krajine,⁷⁰ no pretpostavljamo da je prikupljanje novca za samoborsko vlastelinstvo bio prioritetan zadatak. Naime, u srpnju Plemić i Antolčić izvještavaju da nisu uspjeli u Beču uz punomoć Konferencije (odnosno u ime Kraljevine) posuditi novac, nego samo 19,000 forinti na svoja osobna imena.⁷¹ Dok su oni još bili u Beču, staleži okupljeni oko Konferencije posudili su od trgovca Zagrebačkog kaptola Leonarda Milpachera još 10,000 forinti.⁷² U međuvremenu su podban Stjepan Jelačić, njegov brat zagrebački podžupan Gabrijel Jelačić, zagrebački podžupan Jakov Ilijašić i sudski notar Zagrebačke i Križevačke županije Ivan Stepanić odustali od ugovora o

ji je kao banski namjesnik postavljen za predsjednika toga tijela, prepošt Pavao Češković, protonotar i blagajnik Juraj Plemić, Franjo Črnkoci, zagrebački podžupan Jakov Ilijašić, Adam Domjanić, Matija Patačić i Pavao Ritter Vitezović kao tajnik. Konzistoriju se dala sva ovlast u gospodarskim pitanjima Kraljevine, s ciljem povećanja njenih prihoda. Konzistorij je, međutim, već nakon par mjeseci ukinut jer su staleži ocijenili da će on "povrijediti prava staleža i redova", vidi u: Beuc, *Povijest institucija*, str. 195; HKK 1, str. 37; ZHS 2, čl. 3., str. 132; ZHS 2, Uputa Konzistoriju, čl. 1, str. 134. Sudeći po imenovanju komisije koju je Konferencija imenovala da s Ederovim obrtnikom sklopi ugovor, kao i prema informaciji o odustajanju pojedinih plemića od ugovora o samoborskom rudniku bakra u korist protonotara Jurja Plemića, može se naslutiti tko je činio "udružene kupce", te direktno ili indirektno utjecao na rad Konferencije. S velikom vjerojatnošću može se pretpostaviti da je ta ista skupina oko Jurja Plemića pokušala ishoditi od bana da se ponovno uspostavi Konzistorij, a tu protonotarevu skupinu činili su: podban Stjepan Jelačić, zagrebački podžupani Jakov Ilijašić i Gabrijel Jelačić, vrhovni tridesetničar kraljevine Ivan Antolčić, sudski notar Zagrebačke i Križevačke županije Ivan Stepanić, kanonik Zagrebačkog kaptola Nikola Gotal, podžupani Zagrebačke, Križevačke i Varaždinske županije Stjepan Druskoczy, Adam Domjanić i Franjo Vragović. Ta se imena najčešće spominju u poslu sa samoborskim rudnikom bakra i predstavljaju najuži politički krug protonotara Plemića unutar nižeg i srednjeg plemstva. HKK 1, str. 25; čl. 3, str. 126; čl. 1, str. 170-171; čl. 1, str. 178.

⁶⁷ HKK 1, čl. 26, str. 135.

⁶⁸ HKK 1, čl. 1, str. 141.

⁶⁹ HKK 1, čl. 1-4, str. 143-145.

⁷⁰ Uputa izaslaniku Jurju Plemiću u Beč, vidi u: HKK 1, str. 161.

⁷¹ HKK 1, čl. 1, str. 168-169.

⁷² HKK 1, čl. 2, str. 169, čl. 3, str. 179; Inače, kaptolski trgovac Leonard Milpacher bio je povezan s Jurjem Plemićem i navedenim nižem plemstvom koje je vodilo hrvatsku kraljevinsku politiku. I sâm je na neki način bio uključen u tu politiku budući da je kreditirao kraljevske "političke projekte", te je bio pomoćnik blagajnika Kraljevine dok je Juraj Plemić obavljao tu službu 1691.-1699. godine. Vidi u: Kampuš – Karaman, *Tisućljetni Zagreb*, str. 114.

samoborskim rudnicima, te sva svoja prava iz tog ugovora predali u korist Jurja Plemića.⁷³ U isto vrijeme i Teodor Auersperg odbija primiti predujam od 25,000 forinti i predati samoborske isprave “udruženim kupcima”, zbog čega se oni odlučuju na pokretanje sudske parnice protiv Auersperga koju će u ime Konferencije zastupati Juraj Plemić.⁷⁴ Troškove sudskog postupka protiv Auersperga odlučili su snositi podjednako svi kupci.⁷⁵ Što je dalje bilo s interesima “udruženih kupaca”, odnosno Jurja Plemića, nije poznato, no Auersperg je te iste godine (1700.) dao samoborska dobra, zajedno s rudnicima, u pedesetogodišnji zakup braći Aleksandru, Jurju i Kristoforu Erdődyju.⁷⁶ Budući da je svojedobno Mihael Androka sklopio ugovor o zakupu rudnika na 30 godina,⁷⁷ sljedeća desetljeća protekla su u međusobnim tužbama Androke i obitelji Erdődy.⁷⁸

Može se jedino zaključiti da su “udruženi kupci” pravdajući se “interesima hrvatskih staleža i redova” smatrali da Kraljevina svakako ima neka prava u eksploataciji samoborskoga bakra, no u konačnici nije jasno tko je iskorištavao resurse samoborskoga rudnika tijekom svih tih sudskih sporova; Androka, Erdődyjevi ili “udruženi kupci” predvođeni protonotarom Plemićem? Upravo zbog tih pravnih nepoznanica i “sukoba interesa” između “udruženih kupaca”, čije je interese Plemić očito predvodio/zastupao, i obitelji Erdődy, zavrzlama “samoborski rudnici” može se smatrati uvodom u njihove političke razmirice koje će kulminirati 1708. godine u Požunu Erdődyjevim prijedlogom kako razriješiti situaciju koji je marginalizirao hrvatska staleška prava, s jasnim ciljem: ograničenja političkog utjecaja saborske službeničke elite, tj. njihova predvodnika protonotara.

b) Protonotar i svađa 1708. godine

Članak 7.:1712. Hrvatskoga sabora ili tzv. hrvatska Pragmatička sankcija ušla je u kanone hrvatske historiografije kao “proizvod” teze općega ugarsko-hrvatskog sukoba koji je izbio 1708. godine.⁷⁹ No, prema ranijim istraživanjima Ivane Jukić, vidljivo je da općeg sukoba nije bilo, nego je u pitanju bio interesni sukob pojedinih osoba unutar hrvatskoga staleškoga svijeta, prije svega članova obitelji Erdődy, Adama Keglevića i protonotara Plemića. Kao temelj sukoba autorica je detektirala utjecaj i sudske ovlasti protonotara unutar Hrvatskoga Kraljevstva, što nije odgovalo

⁷³ HKK 1, čl. 1, str. 170-171; čl. 1, str. 178.

⁷⁴ HKK 1, čl. 2 i 3, str. 171-174.

⁷⁵ HKK 1, čl. 4, str. 177.

⁷⁶ Budak, Rudnik, str. 89.

⁷⁷ Isto, str. 90.

⁷⁸ Zasebno je istraživačko pitanje u kojoj su mjeri Erdődyjevi uspjeli iskorištavati resurse samoborskih rudnika nakon 1700. godine, no ovo pitanje prelazi okvire ovoga rada i istraživački je putokaz za nova istraživanja.

⁷⁹ Tko je začetnik teze, teško je odrediti. Tadija Smičiklas opisuje svađu u svojoj povjesnici i glavnim “krivcima” imenuje hrvatske velikaše i Dvor. Smičiklas, *Poviest hrvatska 2*, str. 293-294. Vjekoslav Klaić, pak, u svojoj raspravi o tzv. hrvatskoj Pragmatičkoj sankciji predstavlja svađu iz 1708. kao opći ugarsko-hrvatski sukob i predstavlja sukob kao interpretativni kontekst nastanka članka 7.:1712. Hrvatskoga sabora. Usp. Klaić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 75-76.

interesima obitelji Erdődy i s njima povezanih pojedinaca iz ugarsko-hrvatske staleške sredine.⁸⁰ Zbog dvojne staleške pripadnosti Jurja i Gabrijela Erdődyja te Adama Keglevića i ugarskom i hrvatskom staleškom svijetu, ovaj sukob mogao se interpretativno iskoristiti za stvaranje teze o općem ugarsko-hrvatskom sukobu. Budući da su 1708. Erdődyjevi i Keglević na zasjedanju zajedničkoga Ugarskog sabora predlagali smanjenje autoriteta Hrvatskoga sabora, a time i određenih staleških prava, nije neobično što je narativna historiografija iskoristila tu činjenicu za kreiranje teze “općega ugarsko-hrvatskog” sukoba. No, interpretativno odrediti granicu kada su takvi sukobi pripadnika ugarsko-hrvatskoga staleškog svijeta ostajali na razini osobnih sukoba, a kada su i jesu li prerastali u staleške, kraljevske ili kraljevske, nije jednostavan zadatak. S obzirom na to da je sukob interesa pa i sudski spor gore navedenih stranaka oko prava iskorištavanja resursa samoborskog rudnika postojao već početkom 1700., mišljenja smo da je sukob iz 1708. bio nastavak tih neslaganja. No, ovi pojedinci bili su iznimno utjecajni te sposobni oko sebe okupiti skupinu pobornika i snažno politički polarizirati kraljevinsko društvo, što se u konačnici od 1708. do 1712. i događalo unutar Hrvatskoga Kraljevstva. Dvije grupacije ili “stranke” su se isticale: jedna okupljena oko biskupa Esterházyja i protonotara Plemića, te druga oko članova obitelji Erdődy.⁸¹ Otvoreni sukob započeo je tijekom zasjedanja zajedničkoga Ugarskog sabora u Požunu u lipnju 1708. godine.

Naime, prije nego što je protonotar Plemić u Kući staleža (Donjem domu) izložio službene kraljevske gravamine za koje je dobio instrukcije Hrvatskog sabora, nji-transki biskup Adam Erdődy, te varaždinski grofovi Juraj i Gabrijel Erdődy, uz potporu Adama Keglevića koji je tada bio kraljevinski blagajnik, iznijeli su na Saboru tzv. “Erdődyjeve gravamine”, dajući tako sebi samoinicijativno ulogu poslanika Hrvatskog Kraljevstva. Te su gravamine bile u suprotnosti s instrukcijama Hrvatskoga sabora, a nastojale značajno umanjiti značaj saborskih funkcija i ovlasti; zahtijevale su odvajanje funkcije podbana od funkcije velikog župana Zagrebačke i Križevačke županije, s namjerom da se te funkcije dodijele velikašima, te da protonotarsku službu vrši osoba iz Ugarskog Kraljevstva ili da se uz hrvatskog protonotara postavi još jedan iz ugarskih redova, i zahtjev koji je najviše odjeknuo: zahtijevale su suglasje hrvatskih i ugarskih zakona.⁸² Tim prijedlozima oštro su se suprotstavili kraljevinski izaslanici, protonotar Juraj Plemić i Petar Gotal, te su ubrzo “Erdődyjeve gravamine” uklonjene s dnevnoga reda požunskoga sabora.⁸³ Protonotar je u vezi toga događaja kralju Josipu I. poslao prosvjedno pismo.⁸⁴ Iako je kralj raspustio požunski sabor

⁸⁰ Vidi Jukić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 172.

⁸¹ U *Dnevniku* Baltazara Patačića često su zapisi koji potiču na ovakav zaključak. Usp. Kukuljević, *Zapisci barona Baltazara Patačića*, str. 237.

⁸² HKK 1, čl. 1 i 2, str. 282-283; Jukić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 116; Jukić, *U sjeni*, str. 148, usp. Smičiklas, *Povijest hrvatska*, str. 293-294.

⁸³ Jukić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 123, bilj. 279. O Gotalu vidi: Jukić, *U sjeni*, str. 148, bilj. 18.

⁸⁴ Jukić, *U sjeni*, str. 149.

1708. godine bez sankcioniranja spomenutih zahtjeva,⁸⁵ pokušaj ograničenja hrvatskih staleških prava od strane obitelji Erdódy pokrenuo je valove “strančarenja” kao i sukobe među različitim interesnim grupacijama unutar hrvatskoga staleškoga svijeta između 1708. i 1712. godine.

Bečki dvor nije bio imun na ovaj društveno-politički kaos unutar Hrvatskoga Kraljevstva i povezivanje monarhijske među lokalnu elite posredstvom kraljeva prava postavljanja osoba na vodeće funkcije Kraljevstva bio je tradicionalni način održavanja krhke ravnoteže. Ipak i odabir osobe iz redova monarhijske elite bio je iznimno važan. Autoritet bana Ivana Pálffyja u razdoblju od 1704. do 1713. – ograničimo se ovdje na razdoblje djelovanja protonotara Plemića – bio je gotovo pa nepostojeći.⁸⁶ Uzmemo li u obzir loš odnos bana i protonotara, ali i sukob bana Pálffyja i članova obitelji Erdódy na monarhijskoj razni,⁸⁷ Bečki je dvor bio u potencijalno opasnoj političkoj situaciji, što se tiče osjetnijega prodora kraljevih interesa na području Hrvatskoga Kraljevstva. Stoga je smrt biskupa Brajkovića otvorila prostor Bečkom dvoru da na mjesto zagrebačkog biskupa postavi zagovornika monarhijske političke strategije na ugarsko-hrvatskim prostorima upoznatoga s lokalnim prilikama, Emmerika Esterházyja. Kao što je već navedeno na početku ovoga poglavlja, razdoblje kada je protonotarsku službu obavljao Juraj Plemić bilo je ispunjeno različitim pokušajima upravno-pravnih reformi Bečkoga dvora koje se nisu mogle provesti mimo ili bez komunikacije sa staležima i njihovim pravima. Za jedno od tih prava je od 1705. Bečki dvor bio iznimno zainteresiran: izborno pravo.

Naime, prema odredbama tajnoga obiteljskog ugovora – *Pactum mutae successio- nis* – sklopljenog između Leopolda I. i njegovih sinova, osim obostranoga prava naslijeđa u austrijskom i španjolskom dijelu Monarhije, pravo nasljedstva dobila je i ženska loza iz austrijske grane obitelji.⁸⁸ Tajan je bio iz više razloga, no pojašnjenja radi barem jednog razloga uzmimo za primjer pravo nasljedstva habsburške kuće unutar ugarsko-hrvatske zajednice. Godine 1687. Leopold je postigao veliki uspjeh i privolio – ne odviše lako i u potpunosti – da se plemstvo Zajednice zakonskim član- kom 1:1687. odrekne izbornoga prava. No, na istom Saboru plemstvo je inzistiralo i uspjelo u tomu da kralj potvrdi i čl. 3.:1687., kojim se pravo izbora vraća staležima u slučaju da izumre habsburška muška linija.⁸⁹ Kada je u travnju 1711. Josip I. iznena- da umro, bez sinova, a njegov brat Karlo ostao jedini živi muški Habsburg koji 1711. još nije ni imao djece, svim dvorskim strujama postale su jasne dvije stvari; izgubit će španjolsku krunu zbog onodobnoga europskog političkoga sustava “ravnoteže mo- ćí”, a tajni obiteljski ugovor iz 1705. morat će postati javan ako se želi sačuvati op- stojnost austrijskoga dijela Monarhije. Ovako velike “ustavne” promjene – kao što je

⁸⁵ Ivan Beuc, *Kojim pravom postaje Marija Terezija hrvatskim kraljem?* (Preštampano iz *Vjesnika kr. drž. arhiva god. VIII.*), Zagreb 1939., str. 74. Usp. Klaić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 75.

⁸⁶ Usp. *Zapisci baruna Patačića*, str. 236-237.

⁸⁷ Jukić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 173, bilj. 382.

⁸⁸ Gustav Turba, *Die Grundlagen der Pragmatischen Sanktion II.*, Leipzig – Wien 1912., str. 136-157, 372-392.

⁸⁹ Jukić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 111, bilj. 250.

pravo nasljedstva ženske linije – Bečki dvor mogao je na monarhijskoj razini ostvariti samo uz privolu plemstva. Godine 1711. se stoga pregovarački položaj plemstva Zajednice zbog zakonski važećega čl. 3.:1687. naspram Dvora naglo popravio. Prednost za Dvor bila je činjenica što staleži Zajednice nisu bili spremni pregovarati zajedno. Hrvatski i transilvanijski staleži upustili su se u pregovore zasebno.

Tako je pitanje habsburškoga ženskog naslijeđa došlo na dnevni red Hrvatskoga sabora već u ožujku 1712. godine. Potpuno neočekivano za veći dio monarhijske i kraljevske političke elite, *majstorijom* zagrebačkoga biskupa i regentice Eleonore nastao je čl. 7.:1712. kojim je Hrvatski sabor priznao pravo nasljedstva i habsburškoj ženskoj liniji. No, bez upliva i utjecaja protonotara Plemića, biskupova i regentičina majstorija ostala bi samo ideja.⁹⁰ Ipak je protonotar bio netko komu se biskup *occultissime aperio* i koji je *ipse in hoc ultimo successionis opere ultimam quasi et omnis efficaciam manum posuit*.⁹¹

c) Protonotar i habsburško žensko naslijeđe

Vjekoslav Klaić s pravom je detektirao svađu iz 1708. godine kao katalizator nastanka tzv. hrvatske Pragmatičke sankcije.⁹² No, svađa je predstavljala vrhunac očito podijeljena hrvatskog staleškog svijeta. "Erdődyjeve gravamine" još su u 1710. bile aktualne i očito za staleška prava ozbiljno kraljevinsko političko pitanje. Navedene je godine Zagrebački kaptol poslao pismo Petru Kegleviću – banskom namjesniku u vojnim pitanjima – s upitom što će Kraljevstvo učiniti po pitanju zahtjeva iz 1708. za suglasjem hrvatskih i ugarskih zakona.⁹³ U ozračju upravno-pravnih novina koje je Bečki dvor inicirao nakon osamdesetih godina 17. stoljeća, pitanje konačne definicije ovlasti Hrvatskoga sabora, a time i staleža i ravnoteže među njima u novonastalim okolnostima postalo je primarno političko pitanje. Inzistiranje na definiciji kraljevinskih zakonodavnih ovlasti – a time i ovlasti saborskih službenika – u trenutku kada se kao politički prioritet Bečkom dvoru nametalo rješavanje osjetljivoga političkog pitanja prava nasljedstva habsburške ženske linije, usmjerilo je Bečki dvor i hrvatske staleže – posredstvom biskupa i regentice – interesno jedne na druge. Potvrda zakonodavne zasebnosti Hrvatskoga sabora u zamjenu za priznanje prava nasljedstva habsburškoj ženskoj liniji bio je temelj uspješno obavljene političke trgovine koje se odvijala između Bečkoga dvora i hrvatskih staleža u razdoblju od 1712. do 1715. godine. Ista je značajno umanjila značaj čl. 3.:1687. unutar Zajednice.⁹⁴ Kako je protonotar Plemić u tome uspio?

⁹⁰ O biskupu i regentici kao glavnim inicijatorima nastanka tzv. Hrvatske pragmatičke sankcije vidi: Jukić, Vladavina žena.

⁹¹ Pismo objavljeno u: Gustav Turba, *Reichsgraf Seilern aus Ladenburg am Neckar 1646-1715 als kurpfälzischer und österreichischer Staatsmann*, Heidelberg 1923., str. 326, bilj. 1164.

⁹² Vidi bilj. 79 ovoga rada.

⁹³ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, *Acta Keglevichiana*, XIII, str. 175.

⁹⁴ Na postojanje partikularne politike Bečkoga dvora po pitanju prava nasljedstva ženskoj liniji unutar ugarsko-hrvatskoga monarhijskog prostora upozorio je već 1706. Ferenc II. Rákóczi. Vidi Ivana Jukić, Dvorske dame izvan bečkoga dvora: kako su kreirale društveno-političko ozračje ugarsko-hrvatskoga

Naime, prije no što je biskup u Hrvatskom saboru 9. ožujka 1712. zapitao hrvatske staleže *ne bi li probitačno bilo priznati i žensku lozu kao nasljednu u Hrvatskom Kraljevstvu, unatoč tomu što Ugarsko ima slobodu izbora nakon izumrća muške habsburške loze*, protonotar Plemić održao je inspirativni i politički mudro sročeni govor s ciljem jačanja ega i samosvijesti hrvatskih staleža. Sredstvo je bilo isticanje buntovne, pobunjeničke prirode ugarskoga plemstva zbog koje su uvijek postojale napetosti između kralja i plemstva Zajednice te kako su se stoga za staleže nepopularne odluke Dvora – kao ratna kontribucija – nastojale “preliti” i na hrvatske staleže, jer ih Dvor doživljava kao jedno s Ugarskom. Pri kraju govora, protonotar je pozvao staleže neka odlučite izravno se obratiti kralju, mimo Ugarskoga sabora i zatraže potvrdu zasebnosti.⁹⁵ Nakon toga je biskup predložio staležima da prihvate pravo nasljedstva habsburške ženske linije i staleži su u većini – ne i jednoglasno – pristali uz protonotara i biskupa.

Velikaš koji je pozivao na oprez – no nije bio i izričito protiv čl. 7.:1712., kako se često navodi u historiografiji – bio je Adam Rattkay koji je kao velikaš smatrao da se takva odluka ne može donijeti zbog odsustva velikoga broja kraljevinskih velikaša s ožujkoga zasjedanja Sabora. Njegov glas nije se “čuo”, no u strahu da će zbog toga biti meta političkih napada unutar Kraljevstva, napose od strane biskupa i protonotara, Rattkay je posredstvom Baltazara Patačića zatražio zaštitu upravo od obitelji Erdődy.⁹⁶ U radu je već navedeno da se čitajući zapise iz *Dnevnik*a Baltazara Patačića od 1708. do 1712. stječe dojam da su unutar Hrvatskoga Kraljevstva postojale dvije interesne skupine koje su okupljale hrvatsko plemstvo: skupina oko biskupa i protonotara te skupina oko Erdődyjevih, a prema Patačićevu navodu, svađe unutar Kraljevstva uzrokovane su jer su se *jedni bojali zamišljene moći velmoža kao opasnosti za plemićke slobode*.⁹⁷ No, kada uzmemo u obzir da je prijedlog rješenja kaotične kraljevin-ske situacije u 1708. godine bilo smanjenje ovlasti saborskih službenika i zakonodavnih ovlasti Hrvatskoga sabora, nije neobično što su se *jedni bojali moći velemoža*. Također, promotrimo li “Erdődyjeve gravamine” i iz perspektive aktivnog sukoba interesa oko resursa samoborskoga rudnika te očito zamršenih i nedefiniranih situacija u zakonodavnim, sudskim i izvršnim ovlastima kralja, ugarskih i hrvatskih staleža, odgovor na pitanje zašto je protonotar pristao na političko cjenkanje 1712. čini se razumljivim samo po sebi. Od govora na ožujskom Hrvatskom saboru i poziva staležima da se izbore za kraljevinsku zasebnost do oblikovanja članka 120.:1715., kojim je Karlo VI. kraljevskim autoritetom *specificè confirmata* potvrdio zakonodavnu autonomiju Hrvatskoga sabora,⁹⁸ postoji snažna veza. Jedan protonotar je tako uspio ishoditi zakonsku odluku koja je za *sva vremena* ukinula mogućnost da neka velikaška frakcija neovisno o kralju utječe na kraljevinsku politiku.

ranonovovjekovnog prostora? u: *Ascendere historiam. Zbornik u čast Milana Kruheka*, ur. Marija Karbić – Hrvoje Kekez – Ana Novak – Zorislav Horvat, Zagreb 2014., str. 309.

⁹⁵ Protonotarov govor objavio Klaić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 79-80.

⁹⁶ Klaić, *Hrvatska pragmatička sankcija*, str. 90-93.

⁹⁷ Usp. *Zapisci baruna Patačića*, str. 237-240.

⁹⁸ CJH 2, čl.120:1712, §. 1., str. 109.

Završni osvrt

Sredinom 18. stoljeća autor *Notitiae*⁹⁹ zapisao je da za protonotare u Hrvatskom Kraljevstvu “nije bilo ničega na što oni ne bi mogli imati moćan utjecaj”.¹⁰⁰ Pogledamo li djelovanje i utjecaj Jurja Plemića od 1690. do 1713. na lokalnoj kraljevinskoj razini, kroz već spomenutu prizmu *samoborski rudnik* → *svađa hrvatskoga plemstva 1708.* → *habsburško nasljedno pitanje*, ne preostaje nam ništa drugo negoli složiti se s citiranim navodom. Ova interpretativna prizma prikazuje da je Juraj Plemić uistinu bio predvodnik kraljevske politike i osoba s kojom ste morali surađivati ako ste željeli ostvariti vlastite i/ili monarhijske interese unutar Hrvatskoga Kraljevstva na prijelazu sa 17. na 18. stoljeće. Plemićev klan unutar Kraljevstva bilo je saborsko plemstvo, pa kada je kralj “državna” politika početkom 18. stoljeća trebala pomoć u ostvarenju svojih interesa i trebala komunicirati s tim istim plemstvom, osoba na prvoj komunikacijskoj liniji bio je protonotar Plemić. Njegove mogućnosti političkog utjecaja nije ograničavao Sabor, već je njegova osobna ambicija bila ojačana zbog ovlasti koje je imao kao protonotar. Također u tomu nije uspjela niti obitelj Erdődy, ma koliko god je bila utjecajna početkom 18. stoljeća, što ishod u pogledu “Erdődyjevih gravamina” i pokazuje.¹⁰¹ Je li stoga sve do druge polovice 18. stoljeća, uistinu izostalo “klansko umrežavanje” unutar hrvatskoga plemstva koje je moglo imati utjecaj na “državnu” politiku? Nismo uvjereni u navedeno kada pogledamo djelovanja Jurja Plemića.¹⁰²

Kada je Bečki dvor 1708. godine za novoga zagrebačkoga biskupa postavio Emerica Esterházyja, koji je u ime Dvora trebao smiriti političke prilike u Kraljevstvu, biskup je za suradnika u kraljevinskoj sredini odabrao Plemića. Protonotar Plemić možda i nije mogao dobiti audijenciju na Dvoru bez Esterházyjeve preporuke, no bez Plemića bi Bečki dvor teško ishodio priznanje prava nasljedstva habsburškoj ženskoj liniji unutar Hrvatskoga Kraljevstva. Možda bi se stoga u interpretativnom smislu trebali “otvoriti” tezi da veći dio strukture srednjega i nižega plemstva Hrvatskoga Kraljevstva u ranome novom vijeku nije imao monarhijskih ambicija pa se zbog toga i nije klanski umrežavao u izvan-kraljevinskim okvirima, već su se njegovi pripadnici međusobno umrežavali kako bi ostvarili izniman utjecaj na lokalnoj kraljevinskoj razini. Promotrimo li Jurja Plemića i uspješno ishodačenje potvrde da doživotno obavlja protonotarsku funkciju,¹⁰³ pitamo se nije li utjecajna saborska funkcija pripadnicima hrvatskoga staleškog svijeta bila dovoljan politički maksimum i glavni razlog umrežavanja?

⁹⁹ O identitetu autora vidi Herkov, *O rukopisu*, str. 104-118.

¹⁰⁰ Citirano prema Horbec, *Razvoj uprave*, str. 244. Usp. i Herkov, *O rukopisu*, str. 138.

¹⁰¹ Herkov, *O rukopisu*, str. 56.

¹⁰² Navedene rečenice inspirirane su zaključcima Nataše Štefanec (*Država ili ne*, str. 115).

¹⁰³ ZHS 2, čl. 5.:1709., str. 380.

Prilog. Popis protonotara (1600.-1756.)¹⁰⁴

- 1600.-1602. Gašpar Petričević (Caspar Pethrychewych)
1602.-1615. Matija Andrašić (Matthias Andreassych)
1615.-1629. Stjepan Patačić od Zajezde (Stephanus Pathachich de Zaiezda)
1629.-1641. Petar Znika (Petrus Znika)
1641.-1644. Gabrijel Črnkoci Črnkovečki (Gabriel Chernkoczij de Chernkocz)
1644.-1668. Ivan Zakmardi Dijankovečki (Ioannes Zakmardi de Diankoucz)
1668.-1675. Nikola Patačić od Zajezde (Nicolaus Pathachich de Zaiezda)
1675.-1675. (veljača-studeni) Ljudevit Vagić od Velike Mlake (Ludovicus Vagich de Nagy Mlaka)
1675.-1680. Franjo Majcen od Omilja (Franciscus Mayczen de Omilia)
1680.-1686. Petar Antolčić od Šćapovca (Šćapovečki?) (Petrus Antholchich de Schapoucz)
1686.-1690. Stjepan Jelačić od Buzina (Stephanus Jellachich de Buzin)
1690.-1713. Juraj Plemić od Otoka (Georgius Plemich de Otok)
1714.-1725. Ivan Branjug (Ioannes Branyug)
1725.-1733. Juraj Cideri (Georgius Czindery)
1733.-1739. Baltazar Bedeković Komorski (Balthasar Bedekovich de Komor)
1739.-1756. Adam Najšić (Adamus Naissich)

¹⁰⁴ Navedeni popis nastao je na temelju: *Acta comitalia Regni Croatiae Dalmatiae Sclavoniae. Hrvatski saborski spisi*, sv. 4, Ferdo Šišić, Zagreb 1917.; ZHS 1-3.

Ivana Jukić – Josip Kasalo

Kingdom's Rights, Kingdom's Elite: The Case of Prothonotary George Plemić (1690-1713)

Summary

This article analyses the socio-political circumstances within the Kingdom of Croatia between 1690 and 1713, focusing on Prothonotary Juraj Plemić and his political influence as a case study, to illustrate the main thesis that the kingdom's rights enabled notaries, nobility judges, *vicecomites*, treasurers, prothonotaries and vice-bans to create a strong political system and to have a monopoly over decision-making in the Croatian Diet, the *Sabor*, in the aforementioned period. The prothonotary's political potential and power are explained by the authorities and privileges of prothonotary function as well as the "networking" of parliamentary officials, all of whom belonged to the middle and lower nobility. Consequently, this estate became the privileged negotiation partners within the Kingdom of Croatia for the royal court circles, whereas the magnates' political activity was severely curtailed. The story of the Samobor copper mine, "the 1708 incident" and the cooperation between the prothonotary and the bishop of Zagreb in legitimising the succession of Habsburg female line all best illustrate the aforementioned influences and "networking" of parliamentary officials, and prove that Prothonotary Plemić was the key political figure of the Croatian estates at the turn of the seventeenth and the eighteenth century. The article emphasises the need for further research into the parliamentary functions and the persons who performed these offices, in order to create new interpretations of early modern Croatian history.

Key words: kingdom's rights, privileges, political elites, prothonotary, George Plemić, Croatian Diet (*Sabor*)